

DEBATT

Språken i EU

AXEL MOBERG

Vilka av EU:s snart tjugo officiella språk ska fungera som arbetspråk? Den svenska regeringen har föreslagit att ett medlemsland måste betala varje gång det önskar sitt eget språk. Förslaget har kritiserats för att i praktiken sätta stopp för små språk. Axel Moberg på Utrikesdepartementet tar upp debatten.

Det finns bred enighet bland EU:s medlemsstater att mångfalden av språk är en stor tillgång. Språken, och allt de bär på, är en viktig del av kulturarvet. De är ett uttryck för den nationella identiteten, som inte har blivit mindre viktig genom den europeiska integrationen. Detta är den positiva sidan. Baksidan är naturligtvis språkförbistringen.

Antagligen är EU en av de få regionala

organisationerna genom historien som inte har haft något gemensamt språk. Det har inte hindrat att man har kunnat utträta mycket: en gemensam marknad, omfattande harmonisering av lagstiftning, gemensam politik på en rad områden och senast en gemensam valuta för flertalet länder.

Men det är klart att diskussionerna om allt detta försvåras av att de ska föras på olika språk. Språkförbistringen är också åtminstone en av orsakerna till att det knappast finns någon gemensam europeisk debatt, inget "europeiskt rum".

Detta inlägg kommer framför allt handla om tolkning i EU efter den kommande utvidgningen, och särskilt i rådet. Problemen med översättning, som är mera hanterbara, behandlas däremot inte, inte heller en rad andra språkfrågor, t.ex. det ofta krångliga språket i EU:s regelverk, EU-jargongens påverkan på svensk-

an och risken för en särskild Bryssel-svenska, eller den eventuella risken för domänförlust. Detta har behandlats i olika utredningar, senast i *Mål i mun* (SOU 2002:27).

Principerna

Principerna har varit desamma sedan 50-talet då det ursprungliga EEC bestod av sex medlemsländer. Alla medlemsländernas officiella språk är också officiella EU-språk och arbetsspråk inom EU. Det innebär att antalet språk har ökat från ursprungligen fyra, till nu elva. Iriskan har en speciell ställning genom att fördragen finns på språket, men det används inte i det dagliga arbetet. Genom EU:s fortsatta utvidgning, med tio nya medlemsländer nästa år, ökar antalet språk till minst tjuugo.

Det finns några grundvärden som praktiskt taget alla är eniga om. EU-bestämmelserna är gällande rätt i medlemsländerna och måste naturligtvis finnas på alla språken. Enskilda medborgare i medlemsländerna måste kunna skriva till EU:s institutioner och få svar på sitt eget språk. Demokratiskt valda politiker kan inte utestängas från EU-arbetet för att de eventuellt inte skulle ha tillräckliga språkkunskaper.

När det gäller tolkning är praxis olika i EU-institutionerna. Inom Europaparlamentet hålls anföranden på samtliga språk, men tolkningen mellan dem har reducerats. Inom kommissionen, som är oberoende av medlemsstaterna, använder

man normalt ett fåtal arbetsspråk. Inom domstolen är det enda arbetsspråket franska, medan parterna väljer vilket språk man ska använda i förhandlingarna.

I rådet, där medlemsstaternas regeringar är företrädare, sker tolkning till och från alla språken vid möten på ministernivå. Vid informella möten är tolkningen mera begränsad. Och i de viktiga diskussionerna med kollegor ute i korridoren måste man naturligtvis använda de språk man kan.

Några språk
tolkas inte,
trots att
man begärt
det.

Diskussionen, och denna artikel, handlar egentligen om de hundratals arbetsgrupper på tjänstemannanivå som förbereder ministermötena i rådet. Där är bilden mera blandad. I några har man beslutat att använda ett fåtal arbetsspråk, med eller utan tolkning. I det stora flertalet arbetsgrupper är fiktionen att tolkning ska ske till och från alla språk.

Men verkligheten är en annan. Tolkning finns normalt till flertalet av de stora språken, men bara till några av de mindre. Genomsnittet ligger på ungefär sju språk. Ibland förekommer tolkning från ytterligare några språk. Men oftast blir några språk inte tolkade trots att man begärt det, däribland svenska. Detta brukar normalt förklaras med att det inte går att få tag på tolkar eller med att budgeten inte räcker till. Samtidigt förekommer det ibland tolkning som egentligen inte behövs, eller att svenska delegater tycker att tolkningen mest är ett hinder och talar engelska fast det finns tolkning.

I viss utsträckning använder man så

kallad relätolkning, d.v.s. man tolkar via ett tredje språk. Det gäller inte minst svenska, som sällan tolkas direkt till t.ex. engelska och franska, utan oftast via danska, finska, tyska eller holländska. För det första innebär det en fördröjning. Men framför allt går alltid något förlorat i tolkningen, om inte annat så nyanser och emfas, och man förlorar naturligtvis dubbelt så mycket när det går genom två filter. Olika utredningar har också diskret konstaterat att svenska deltagare i möten inte sällan har synpunkter på kvaliteten på tolkningen, när det nu finns någon.

Inför den fortsatta diskussionen måste man alltså konstatera att det i dag oftast inte finns tolkning till svenska, och det kommer inte heller vara möjligt i framtiden.

Nationell prestige

Det största problemet när man diskuterar språkordningen i olika sammanhang är inte att mötesdeltagarna faktiskt har otillräckliga språkkunskaper, utan att det framför allt handlar om nationell prestige. Det kan inträffa att en person från land B är beredd att tala engelska vid ett möte, men om det visar sig att språket i land C också kommer att användas, så kan han plötsligt inte engelska längre. Varje förändring brukar utlösa en kedjereaktion. Det finns förespråkare för att bara använda engelska, och det är inte svårt att gissa vilka som oftast invänder mot det. I flera arbetsgrupper används bara engelska och franska. På senare tid har det kommit allt starkare krav på att tyska, som ju faktiskt är det språk som har flest modersmålstalare i EU, ska få en mera jämbördig ställning. Men om man lägger till tyska, brukar det komma krav på italienska och spanska. Och lägger man till italienska

och spanska, så utlöser det krav på portugisiska, nederländska och grekiska. Då är det nästan bara svenska och några andra språk kvar.

De praktiska problemen ökar dramatiskt när ytterligare nio språk tillkommer. Varje språk måste tolkas till varje annat. Det innebär att det antal tolkar man behöver, och därmed kostnaden, ökar med nästan kvadraten på antalet språk. Med dubbelt så många språk behövs i princip fyra gånger så många tolkar, och om man ska få bort nuvarande diskriminering av vissa språk snarare bortåt tio gånger så många. Mera konkret räckte det i det ursprungliga EEC med en tolk för vart och ett av de fyra språken. Om man ska tolka direkt mellan alla språk efter utvidgningen kommer det att behövas över hundra tolkar, plus avbytare, i varje grupp. Det skulle alltså snabbt bli fler tolkar än mötesdeltagare. Även efter ombyggnad av nuvarande lokaler finns bara plats för tolkning mellan alla språk för en liten del av grupperna. Och naturligtvis minskar den direkta kontakten mellan mötesdeltagarna, ju fler språk som används.

Frågan är som sagt utomordentligt känslig, och de flesta medlemsländer ville länge inte ta i den med tång. Men under det svenska ordförandeskapet år 2001 tog vi upp frågan inför den kommande utvidgningen. Det främsta målet för Sverige var att komma fram till en lösning som faktiskt fungerar, som kan hållas inom rimliga kostnader och som inte diskriminerar någon medlemsstat.

Diskussionen har sakta rört sig framåt. Det finns nu en bred insikt om att det inte går att fortsätta som hittills. Men det är en trög process. Det har funnits flera olika angreppssätt. Det är naturligt att många länder, som får full tolkning i dag,

gärna skulle se att man kan vara "flexibel" eller pröva frågan från fall till fall. Det är "the easy way out", och det betyder nog att man skulle vilja fortsätta med de språk som används i dag, och i praktiken fortsätta diskriminera bl.a. svenska, liksom flertalet av de nya medlemsstaternas språk. Det är också frestande att ytterligare öka kraven på hur många språk tolkarna ska kunna. Men det finns naturligtvis gränser, och EU har redan gått ganska långt.

Den realistiska möjligheten att hantera problemen efter utvidgningen torde vara att använda färre språk i det dagliga arbetet. Den svenska inställningen har länge varit att vi kan acceptera ett begränsat antal arbetsspråk, men att vi inte kan acceptera att svenska diskrimineras i förhållande till andra jämförbara språk.

Livets hårda fakta

Ett argument för att man ska använda alla språken har varit att den som inte använder sitt modersmål kommer i underläge i förhandlingar. Det är naturligtvis riktigt. Men det tillhör livets hårda fakta och gäller även vid tolkning. De små språkområdenas underläge blir inte mindre om deras budskap filtreras eller försvinner i tolkningen.

Ett annat argument har varit att det kanske är möjligt för diplomater, och andra med stor internationell erfarenhet, att förhandla på främmande språk, men att fackmän på de flesta områden inte klarar

av det. Eller åtminstone att det är viktigt att man kan tala sitt eget språk, men kanske kan lyssna på t.ex. engelska. Det är knappast hela sanningen. Visst är vi alla handikappade på främmande språk, och somliga har stora problem. Antagligen är

problemen än större i andra medlemsländer. Men det kan bara vara ett problem under en övergångstid. Man kan se till att tjänstemän skaffar sig de kunskaper som behövs. Praktiskt taget alla tjänstemän i nuvarande och blivande medlemsländer har läst åtminstone något av de större språken i skolan. Om inte det är tillräckligt kan de skickas på ytterligare kurser. Och för övrigt måste ju experter på alla möjliga fackom-

råden redan i dag förhandla på främmande språk i andra internationella organisationer, som FAO, WHO, ILO eller standardiseringsorgan. Då måste det vara möjligt i EU också.

Ett sätt att lösa problemen är att helt avstå från tolkning. I en del arbetsgrupper, bl.a. de som sysslar med utrikespolitiska frågor, används t.ex. engelska och franska, som alla förväntas förstå, utan tolkning. Möjligheterna begränsas även här av att man måste komma överens om vilka språk det ska vara, och av att alla deltagare måste förstå alla språk som används. I en del grupper har man som princip att alla måste tala något annat språk än sitt eget, när tolkarna går hem framemot kvällen. Engelsmännen får alltså tala franska, fransmännen tala engelska o.s.v. Det bru-

Betal-
modellen
skulle med
tiden etablera
praxis med ett
fåtal språk.

kar fungera bra, och bidrar kanske också till att mötena inte drar ut alltför länge på kvällen.

Betalmodellen

En modell som Sverige har framfört, och som har fått stöd från flera länder, är att varje land skulle få ange i vilka fall man önskar tolkning till sitt språk, eller eventuellt bara från det, och i så fall också betala för det. Man skulle alltså inte behöva fatta något beslut om vilka språk som ska användas, utan varje land skulle själv avgöra. Det skulle vara ett sätt att komma runt prestigeläsningarna. Man kan naturligtvis hävda att modellen lägger en relativt sett större börda på enskilda länder, och särskilt små språkområden, om dessa länder verkligen vill använda sina egna språk. Men det skulle ge alla länder, stora som små, en kraftig motivation att tänka efter om man verkligen behöver tolkning.

Tanken är alltså att länderna bara skulle betala för sitt eget officiella språk, och att andra länder gratis ska kunna använda de språk som begärts. Det är rimligt att den som talar sitt eget språk åtminstone får betala för sitt övertag. Om alla länder i stället skulle dela på kostnaderna för det språk de använder, skulle engelska bli billigare än andra språk och engelskans ställ-

ning skulle förstärkas ytterligare, vilket inte skulle vara populärt överallt.

En fråga är hur man vet i förväg vilka språk som kommer finnas. Tanken är att länderna ska anmäla sina behov för t.ex. ett år framåt. Hypotetiskt kan det uppstå en situation där man bara har begärt t.ex. franska och grekiska. I så fall får den svenske representanten välja om han ska begära sitt eget språk och betala – eller tala franska, om han kan det.

Men det är inte särskilt sannolikt att de större länderna kommer avstå från sina språk.

Tvärtom skulle några av dem vilja att deras språk ingår i en standardkollektion som alltid ska finnas. Det kan ha praktiska fördelar, men riskerar att utlösa prestigestrider på nytt. Betalmodellen skulle däremot sannolikt leda till att det med tiden etableras en praxis med ett fåtal arbetspråk. Och de länder som vill kan naturligtvis förklara redan från början att de kommer att begära sina språk vid alla möten.

I skrivande stund är det svårt att säga hur förhandlingarna kommer att sluta. Det är en fråga som rör upp starka känslor. Men problemen försvinner inte av sig själva, utan måste lösas. ■